

MÉSZÁROS KLÁRA

A távol-keleti kihívás

A nemzetközi politikai és gazdasági élet látókörébe a „harmadik világ” a 60-as évek második felétől került be. A II. világháború utáni atlanti szemlélet kizárólag az USA, Nyugat-Európa és a Szovjetunió érdekszférájával számolt. E szemlélet több pólusúvá válását az eddig kevés figyelemre méltatott régiók bizonyos országai, például Japán gyors gazdasági fejlődése váltotta ki. Ez időre tehető a sokszínű és változó sikerű fejlődési folyamat kibontakozása, amely mind erőteljesebben tagolta szét a „fejlődő országok” mezőnyét. Egyesek megrekedtek a társadalmi-gazdasági fejlődés alacsony fokán. Mások viszont — elsősorban azok, amelyek szorosabban kötődtek a tőkés világ vezető hatalmaihoz hagyományos kapcsolataik vagy stratégiai jelentőségük révén, s így katonai vagy gazdasági „segély”-ben részesültek — sikeres, viszonylagos előnyeikre jól építő gazdaságpolitikával gyorsan növekedtek, iparosodtak.

A gazdasági élmezőnyhöz a Japán vonzáskörébe tartozó Dél-Korea, Hongkong, Tajvan és Szingapur „négyesfogata” tartozott. A nyolcvanas években Japán és a „négyek” megőrizték fejlődési dinamizmusukat. Ezekhez az országokhoz hamarosan a térség újabb „négyesfogata”, Thaiföld, Malaysia, a Fülöp-szigetek és Indonézia is csatlakozott. E nemzeti színekkel tarkított, de lényegében tőkés típusú fejlődés következtében válhatott a csendes-óceáni térség az utóbbi egy, másfél évtizedben a világ legdinamikusabban fejlődő régiójává.

A bekövetkezett változások azonban számos régi- és újkeletű jelenséget is felszínre hoztak. Ezek II. János Pál pápa *Sollicitudo Rei Socialis* kezdetű enciklikájának különleges súlyt és aktualitást adtak, és sok esetben azokat a viszonyokat, a klasszikus kapitalizmus időszakának (számunkra ma már meghaladottnak tűnő) légkörét idézik, amelyek 100 évvel ezelőtt (1891. május 15.) XIII. Leó pápát a *Rerum novarum* kezdetű enciklikája kibocsátására készítették.

A siker okainak vizsgálatakor a gyökerekig kell lenyúlni ahhoz, hogy a jelenlegi fejlődési mechanizmusok korlátait és a továbblépés lehetőségeit látni lehessen. Ezek a gyökerek pedig a kínai civilizációban és kultúrában keresendők, amelyek jelenléte általános ebben a térségben. Kína nemcsak a térségnek, hanem a világnak is egyik legnagyobb és legősibb civilizációja, kisugárzása így óriási. Másrészt e kultúra letéteményesei, a kínaiak, az évszázadok folyamán nagy számban települtek át a kelet- és délkelet-ázsiai országokba. Ezek az emigránsok és leszármazottaik — hűségesen őrizve nemzeti azonosságukat — jelentős pozíciókra tettek elsősorban a gazdasági, helyenként a politikai életben, még azokban az országokban is, ahol számbeli jelenlétük nem túl nagy. Új hazájukban az érvényesülés egyetlen útját a gazdasági tevékenység révén való kiemelkedés jelentette, amit a munka időtartamának és intenzitásának növelésével tudtak elérni. Így terjesztették el és honosították meg Kelet- és Délkelet-Ázsia-szerte azt a hagyományos termelési módot, és az annak ideológiai hátteréül szolgáló konfucianizmust, amelynek hatása és befolyása meghatározó a világnak ezen a részén.

Az ázsiai termelési mód és a gazdasági növekedés

A térség gazdaságának több irányú fejlődése az úgynevezett hagyományos ázsiai termelési mód alapján indult meg. Erre a modellre a szocialista termelési mód lényegében törés nélkül épülhetett rá. Ennek következtében éppen ezekben az országokban (Kínában, Észak-Koreában, Vietnámban) tudott legtovább fennmaradni, hiszen meghatározó jegyeikben — mint azt az alábbi táblázat is mutatja — minőségileg azonosak.

<p>ázsiai termelési mód közösségi földtulajdon naturálgazdálkodás patriarchális, bürokratikus államrend spirális — minőségi változást nem hordozó — gazdasági fejlődési modell despotizmus</p>	<p style="text-align: right;">szocialista termelési mód össznépi tulajdon (kommuna) „önerőre” támaszkodás paternalista, bürokratikus hatalom a munkamegosztás alacsony foka spirális leépülési modell politikai diktatúra</p>
--	--

tipusát tekintve átmeneti társadalom

Izgalmassá a párhuzamot az teszi, hogy az ázsiai termelési modellre sikeres piacgazdaságokat is lehetett telepíteni. Ami a fejlődés szocialista vagy kapitalista típusától függetlenül közös ezekben az ázsiai országokban, az a politikai diktatúra. A szocialista vagy kapitalista jelleg döntően a gazdaságokban érvényesül. A szocialista berendezkedésű diktatúrában a politika az élet minden területét, így a gazdaságét is átszövi, majd sikeresen szétzüllesztzi. A diktatúra kapitalista változatában a gazdaság független marad, nem járja át a politikai szféra, így fejlődőképességét megőrzi.

Más piacgazdaságokhoz hasonlóan itt is megvannak az állami szerepvállalás színterei, bár értelmezésükben eltérnek a hagyományostól. A szociális szempontokat figyelmen kívül hagyva az állami vállalatok non-profit vagy veszteséges termelését nem veszik adottságnak, és az ilyen — többnyire a kommunális, infrastrukturális területeken működő — egységeket a magánszektorokba való áthelyezéssel próbálják gazdaságossá tenni.

A térség országai között nagy a különbség a fejlődéshez, a növekedéshez felhasználható források tekintetében. A munkaerő-tartalék, a műszaki fejlettségi színvonal, az ásványkincsek és energiahordozók mennyisége tekintetében a szegények és gazdagok arányában jelentős eltérések mutatkoznak. Nem véletlen, hogy éppen a kevesebb agrártermékekkel, ásványkincsekkel ellátott, ennek következtében már eleve is nyitottabb gazdaságú első „négyesfogathoz” tartozó országok kényszerültek arra, hogy feladják az importot helyettesítő gazdaságpolitikát és iparosító, főleg a feldolgozásra támaszkodó exportorientált, nemzetközi szolgáltató funkciókat (pénzügyi tranzakciók, tranzitfuvarozás stb.) felvállaló gazdaságpolitikát alkalmazzanak. A mezőgazdasági adottságaik, természeti kincseik tekintetében kedvezőbb helyzetben lévő második vonalbeli délkelet-ázsiai országokat a világ gazdasági kihívások mintegy másfél évtizedes késéssel szorították rá az importot helyettesítő, önkényes elemekkel megtűzdelt gazdaságpolitikájuk feladására.

A sikeres gazdaságpolitikai stratégiák a külföldi tőkebefektetések ösztönzése mellett két fontos elemét célszerű kiemelni. Az egyik az oktatásképzés, melynek bővítését, színvonalának emelését minden dinamikusan fejlődő gazdaság elsőd-

leges fontosságúnak tartja. A második a technológia-import. Ennél a legfontosabb szempont az, hogy a megvett eljárások, *know how*-k az adott környezetben alkalmazhatók, továbbfejleszthetők legyenek, valamint a származási országhoz viszonyítva a gyártási folyamatokban több munkáskéz bekapcsolását tegyék lehetővé. Tajvan például nyugatról nem a legfejlettebb technológiát vásárolta, hanem leselejtezett régebbi gépsorokat, amelyeknek üzembe helyezésével zökkenőmentesen tudta korszerűsíteni gyártási folyamatait.

Vallási, ideológiai hagyományok — a konfucianizmus

A térség másik öröksége, amelyet a kínai telepések az anyaországból magukkal hoztak, az a világnézet, amelyet leegyszerűsítve konfucianizmusnak neveznek. Ennek a vallási-etikai, norma- és hagyományrendszernek legjellemzőbb vonása az, hogy az élet minden helyzetére mindig és mindenhol szigorúan rögzített és kötelező erejű viselkedési szabályokat alakított ki.

Társadalomfilozófiai és etikai rendszerének előterében a társadalmi, politikai és etikai, tehát világi problémák állnak. Tanításában az erkölcs az elsődleges, a vallást és hitet másodlagos, egyéni- lelkiismereti ügyként kezeli. Szervezeti rendszere, hierarchiája, lelkipásztori intézménye nincs. A kultuszok és szertartások egész rendszere elválaszthatatlanul része az ország állami és társadalmi struktúrájának. Ezért vallási türelmessége, mindent beolvasztó eklektikus képessége folytán néhány évszázad alatt a térség más nagy eszmei és vallási áramlatait sikerült a vallási szinkretizmus olyan rendszerébe olvasztani, amely ma is meghatározza a legtöbb kínai tudatvilágát. A konfucianizmusból leginkább a születéstől halálig kísérő ceremóniák rendszere, annak realizmusa és racionalizmusa őrződött meg. A taoizmus misztikájával, mágiájával és babonáival a hitvilág érzelmi elemeit erősítette meg, a buddhizmus pedig a megváltás eszméjével járult hozzá ehhez a hit- és hiedelemvilághoz. Toleranciájára révén a kereszténységgel szemben is megértő, s mint arra Dél-Koreában a Chundo Kyo jó példa, egyes elemeit készségesen magába is olvasztja.

A konfucianizmusról nagyon szélsőséges vélemények alakultak ki. Egyesek, például a felvilágosodás gondolkodói (Leibniz, Voltaire) az Értelem felvilágosult birodalma mintájának tekintették. Hívei emberiségét, magas rendű erkölcsiségét (méltóság, nagylelkűség, őszinteség, szorgalom, jóság), az ember és társadalom öntökéletesítési kultuszát dicsérik. Bírálói konzervativizmusát, tekintélyelvűségét, vállalkozásellenességét, megcsontosodott dogmatizmusát, az egyéni gondolatszabadság, kezdeményezés korlátozását, technikaellenességét stb. kifogásolják. Az a hatalom, amely ideológiai támaszául használta, paternalista, totalitárius állam volt. A demokráciának itt még csírája sem volt látható. A megfelelően felkészített „kormányzók” véleménye szerint „a néppel el lehet érni, hogy a helyes utat kövesse, de nem lehet elérni, hogy meg is értse azt.” (*Beszélgetések és mondások* VIII. 9. *Kínai filozófia* I. 90. o.)

A konfucianus örökség több-kevesebb elemét magába építő államalakulatokat többféle szempontból lehet megítélni, de az eszmerendszer szerepét a délkelet-ázsiai országok gazdasági fellendülésében vitatni nem lehet. A gazdasági életre, a különböző szereplők magatartási normáira gyakorolt hatása kétségtelen. Példa erre Tajvanon a magas lakossági megtakarítási hajlandóság, az átlag feletti munkaintenzitás, a munkaerő jó alkalmazkodó képessége, az irányítási rendszerben

tapasztalható stabilitás, a konszenzusra való készség. A feljebbvalók, a vállalat iránti hűség, „ameddig kapok táplálékul közönséges rizst, italként vizet és behajtott karom párnául szolgál, addig bármi történjék is, vidám lehetek”, az igénytelen életszemlélet felfedi az ázsiai munkaerő teljesítményeinek titkát. A világon Dél-Koreában (heti 53 óra) a leghosszabb az átlagos munkaidő, Japánban a munkaidőn túli munka, a szabadság fel nem használása társadalmi elvárás.

Hogy az átstrukturálódással járó folyamatokat megértsük, következményeit felmérjük, szólnunk kell arról a családkultusról, amelyhez hasonlót a világ más táján nem lehet találni. „Az állam és a társadalmi rend mikrokozmoszát” képezve az együttélő nemzedékek nagyszámú közössége együtt gyarapítja a családi vagyont, amely egyben tagjai számára a szociális védőháló is jelenti. A család növekedése, a közeli rokonok együttélésére való törekvés, amelyet az ősök kultuszának intézményei és szertartásai táplálnak, még azokban a szegény családokban is megmaradt, amelyek gazdaságilag képtelenek nagyobb számú munkaképtelen családtagot eltartani. A család kultusza olyan nagy összetartó erő volt és maradt, hogy mellette az átlag kínai egyéb érzelmi — szociális vagy nemzeti érzése — elhalványulnak.

Szociális problémák

Köles ha földbe nem kerül, apánk, anyánk majd megehül, Hatalmas kék ég, földönfutón ki könyörül?

Dalok Könyve

A fenti sorok azt a félelmet, szorongást villantják fel, amiket élete során egy jámbor kínai átélhet. Mivel az ázsiai társadalmak szociális érzékenysége, ennek következtében védőhálója meglehetősen hiányos, ezt a funkciót a nagycsalád, a munkahely kénytelen betölteni. A nagycsalád, a sok utód eszményének továbbélése mögött kemény gazdasági számítások is húzódnak. Társadalombiztosítás hiányában az egyik napról a másikra élő szülők idős korukban csak a (fiú) gyerekeik gondoskodásában bízhatnak. Szingapurban politikai szintű követelmény, hogy a fiatalok gondoskodjanak idős szüleikről, sőt, lehetőleg lakjanak is együtt velük.

Az idézett vers azoknak a sorsáról is beszél, akik valamilyen okból kihullanak a család vagy civil társadalom védelmet jelentő hálójából. A térség társadalmának szociális mechanizmusa ezek számára védelmet, az egyéni egzisztencia megteremtéséhez, a megkapaszkodáshoz nem biztosít szervezett lehetőséget.

Az a viszonylagos jólét, amit a gazdasági fejlődés dinamizmusa sejtet, megtevesztő. Európai mércével mérve bizony az átlagos életszínvonal kifejezetten alacsony, és az is nagy eredmény, hogy Indonézia kivételével a tömeges éhínség megszűnt. A nemzetközileg elfogadott minimális egészségügyi követelmény, napi 2250 kalória, és a világon átlagosnak tekinthető 2590 kalória is alacsony. A 80-as évek második felében az egy főre jutó napi kalóriefogyasztás a térség országai közül Dél-Koreában a legmagasabb, 2938 kalória, Indonéziában és Thaiföldön a legalacsonyabb, 2363, illetve 2312 kalória. Az átlagszámok mögött elképesztő szélsőségek húzódnak.

A tradicionális társadalmak modernizációját, a gyors jövedelemnövekedést és strukturaváltást a nemzetközi tapasztalatok szerint a lakosság jövedelmek po-

larizációja, a munkanélküliek arányának növekedése kíséri. Ebben a délkelet-ázsiai országok sem kivételek, bár gazdaságpolitikai célkitűzéseik között mindenütt szerepel a jövedelemelosztás egyenlőtlenségének csökkentése, új munkahelyek teremtése. Pozitív ellenpéldaként csupán Tajvant lehet említeni.

Tajvanon a legmagasabb és legalacsonyabb jövedelmű családok közötti jövedelmkülönbség jelentősen csökkent. A jövedelmi lista felső ötödéhez tartozó családok átlagjövedelme az ötvenes évek elején tizenötszöröse volt a legalacsonyabb jövedelmű ötödhöz tartozó családok jövedelmének, a nyolcvanas évek elejére a különbség négyszeresére zsugorodott. Ez a kiegyenlítődéssel azonban nem tudatos állami politika, hanem más gazdasági stratégia kísérő jelensége volt. Szerepe volt ebben az ötvenes évek földreformjának, mely a tulajdonviszonyokat átalakította, valamint annak az exportorientált fejlesztéspolitikának, amely a magánszektor munkaiigényes termékek gyártására ösztönözte. A foglalkoztatottság növelhetőségével csökkent az eltartott családtagok száma, s ez is a jövedelmkülönbségek kiegyenlítődése irányába hatott. A nyolcvanas évek közepéig az állam adminisztratív korlátozó politikával a tőke, illetve a pénzpiac privatizációját is megakadályozta. A tőzsdei élet megélénkülésével nőtt a lakossági értékt forgalom, és ezzel a korábbi években tapasztalt jövedelmkiegyenlítődéssel szembe fordult.

A kereszténység mint a társadalom lelkiismerete

Az egyház társadalmi tanításából következően Ázsia gyorsan iparosodó országaiban kizárólag a keresztény egyházakra hárul a társadalom perifériájára szoruló szegények ügyének felkarolása. A caritas, az egyes személyek vagy társadalmi csoportok segítése fontos feladat, de az ilyen tevékenység csak tüneti kezelés, átmeneti gyógymód. A folyamatos, de az érintettek részéről passzív segélyezések nem válnak az elszegényedés eszközévé, hiszen a nyomor nagyon mély, az egyházi jelenlét pedig diaszpóra jellegű.

Az igazi megoldást a szegénységet létrehozó és újratermelő struktúrák megváltoztatása jelentené, ez azonban nem lehet — legalábbis direkt módon — az egyház feladata. Az adott környezetben a kereszténység leginkább a társadalmi tudat formálásával járulhat hozzá a szegények felszabadításához. A politikai, társadalmi és gazdasági háttér eddig bemutatott elemei alapján is felmérhető a feladat nagysága és bonyolultsága, s ezzel még nincs vége.

Elsősorban a már említett szórvány-létről kell szólnunk. A Fülöp-szigetek kivételével, ahol a lakosság több mint 90 százaléka keresztény, ezen belül is zömében római katolikus, mindegyik országban kisebbségben vannak a keresztény egyházak.

A piaczgazdasági fejlődés a hagyományos — családi, faluközösségi — társadalmi keretek fokozottabb bomlását vonja maga után. A tömegek gyökértelenné válásával megugrik a társadalom gondoskodásra szoruló, abban azonban nem részesülő szerencsétlenek száma. A probléma kezelésére az állam újabb szervezeti formákkal, japán mintára a vállalathoz fűződő kapcsolatok szorosabbra fűzésével kísérletezik, meglehetősen ellentmondásosan. A munkamorált, a termelés hatékonyságát ugyan javítja, de a túlságos kötődés a munkaerőpiac rugalmasságát gyöngíti, és növeli a strukturális munkanélküliség veszélyét. Ez a felkészületlen közegben súlyos társadalmi feszültségekhez, elnyomorodáshoz ve-

zet, ami a keresztény egyházak erejéhez mérten túlságosan nagy kihívás. Ebben a helyzetben különösen jelentős a katolikus társadalmi tanításnak a tulajdonjoggal párosuló kötelességre, a szegényekért érzett felelősségre, és a szolidaritásra vonatkozó gondolatai. A legnagyobb ellentét azonban végső soron a konfuciánus és keresztény szemlélet különbsége. A II. Vatikáni zsinatnak az ember közösségi hivatását hangsúlyozó tanítása, „Isten terve, hogy az ember közösségben éljen hivatásának” gondolata látszólag elfogadottnak tűnhet ebben a térségben. A minőségi különbség csak a közösség keresztény illetve konfuciánus értelmezésekor tűnik elő, amikor kiderül, hogy ez utóbbi tanítás nem ismeri a személy-elvet, aminek következtében annak társadalmi lényként való értelmezését sem.

A konfucianizmusban az individualizmusnak nyoma sincs; a dogmává me-revült hagyománytisztletnek minden ilyen irányú kísérletet sikerült elsorvasztania. Tanítása szerint az egyén legfőbb célja, hogy jó hivatalnokká váljon. A taoizmus ezzel szemben a tao, a valóság törvénye megismerését csak a földi problémákon való felülemelkedéssel tartja elérhetőnek. A taoista esztétika a konfuciánus „kollektívizmus” államérdekével azonban nem európai értelemben vett individualizmust állít szembe. Az „egyéni” személyes magatartás, a „nem-cselekvés”, ami által elérhető a mindenséggel való azonosulás, valójában az egyéniség panteisztikus feláldozása. Ezekben a tanokban a közjó fogalmának világméretű kiterjesztéséről szó sincs; jó az, ami az államnak és saját közösségének jó. Aki vagy ami azon kívül van, közömbös vagy gyanús. A szűk csoport-érdekeket meghaladó szolidaritás-elv, a szegények melletti cselekvő kiállás ettől a logikai rendszertől idegen.

Igen nehezen fogadják el a szubszidiaritás elvét is. A centralizált, paternalista hatalmat tisztelő közgondolkodásban elképzelhetetlen az, hogy az egyén vagy a társadalmi szervezet részt vegyen a magasabb szintű szervezeti formákban. A generációk hosszú során meggyökerezett szemléletmód megváltoztatása, átformálása — amennyiben ez egyáltalán lehetséges — rendkívül időigényes, türelmes munkát kíván meg az erre vállalkozóktól. Az egyház valóban kovása lehet és kell hogy legyen ezeknek a társadalmaknak, amelyek közegében vannak olyan csírák — mint ahogy azt az alábbiakban idézett késői, konfuciánus, taoista és buddhista erkölcsi szabályokat ötvöző taoista írásból is kiderül —, amelyek ápolásával a szociális érzékenységet, az egymásért való felelősségérzetet társadalmi méretekben ki lehet fejleszteni.

*Könyörülj az árvaikon, s légy együttérző az özvegyekkel!
Segítsd a szűkségben szenvedőket!
Veszélyben mentsd meg a rászorulókat!
Úgy nyújts szívességet, hogy nem számíthatsz jutalomra!
Tartózkodj a soktól, s egyél keveset!
Adj szívesen!
Ne feledkezz meg a jó cselekedetekről!*

A Legmagasztosabb Istenség értekezése
tetteink jutalmazásáról és büntetéséről.